

Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA\*  
Eligiusz MAŁOLEPSZY\*\*

## Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” okręgu wołyńskiego (1922–1939)

### Streszczenie

Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” okręgu wołyńskiego prowadziło działalność w latach 1922–1939. Początkowo wchodziło w skład Dzielnicy Mazowieckiej, natomiast od 1929 r. w skład Dzielnicy Małopolskiej. „Sokół” rozwijał się zarówno w środowisku miejskim, jak również w środowisku wiejskim.

Gniazda TG „Sokół” prowadziły aktywną działalność na polu wychowania fizycznego, sportu, przysposobienia wojskowego, turystyki, działalności kulturalno-oświatowej i wychowawczej. Brały udział w zlotach sokolich o charakterze lokalnym i ogólnopolskim. Wniosły istotny wkład w rozwój polskiej kultury fizycznej na Wołyniu. Celem naczelnym w zakresie aktywności fizycznej był wszechstronny rozwój członków. W „Sokole” rozwijano m.in. gimnastykę, kolarstwo, lekkoatletykę, strzelectwo i sporty wodne.

**Słowa kluczowe:** Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, wychowanie fizyczne, sport, okres międzywojenny, Wołyń.

### Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie działalności Towarzystwa Gimnastycznego (TG) „Sokół” okręgu wołyńskiego. Cezurami czasowymi pracy są lata 1922–1939. Cezurę początkową stanowi 1922 r. – powołanie okręgu wołyńskiego TG „Sokół”; cezurę końcową wyznacza 1939 r. – wybuch II wojny światowej. Obszar okręgu wołyńskiego pokrywał się z obszarem województwa wołyńskiego z okresu II Rzeczypospolitej. Województwo wołyńskie zamieszkiwało społe-

---

\* dr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; e-mail: t.drozdek-malolepsza@ajd.czyst.pl

\*\* dr hab. prof. AJD, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; e-mail: e.malolepszy@ajd.czyst.pl

czeństwo kilku narodowości, m.in. polskiej, ukraińskiej, żydowskiej, niemieckiej, czeskiej i rosyjskiej. Pod względem narodowościowym najwięcej było społeczności ukraińskiej (68,4% – 1 426 900 mieszkańców), polskiej (16,6% – 346 600) i żydowskiej (9,9% – 205 500)<sup>1</sup>. W zakresie stanu badań brak jest pracy poświęconej działalności TG „Sokół” okręgu wołyńskiego. Największe znaczenie poznawcze, w odniesieniu do opracowań istniejących, posiadają publikacje Teresy Drozdek-Małolepszej, Eligiusza Małolepszego oraz Zdzisława Pawluczuka<sup>2</sup>.

### Metody i problemy badawcze

W badaniach zastosowano metodę analizy źródeł historycznych, syntezy oraz metodę porównawczą. Wyszukiwano następujące problemy badawcze:

1. Jak przebiegała działalność TG „Sokół” okręgu wołyńskiego w okresie międzywojennym?
2. Jakie uwarunkowania miały wpływ na rozwój aktywności fizycznej w gniazdach „Sokoła” na Wołyniu?
3. Jaki zasięg społeczny posiadała działalność TG „Sokół” okręgu wołyńskiego?

### Wyniki i dyskusja

W ramach Dzielnicy Mazowieckiej TG „Sokół” istniał okręg wołyński<sup>3</sup>, który został utworzony w 1922 r. W celu popularyzacji i upowszechniania idei sokołej, członkowie TG „Sokół” w Lublinie odbyli w dniach 14–15 sierpnia 1921 r. wycieczkę do Łucka (80 sokołów i sokolic)<sup>4</sup>. Według Z. Pawluczuka, na powitanie Sokołów z Lublina „powołano specjalny komitet pod przewodnictwem ks. Baranowskiego [...]. Oddział lubelski witali przedstawiciele władz wołyńskich na czele z wicewojewodą Janowskim oraz delegację Polskiej Macierzy

<sup>1</sup> [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo\\_wo%C5%82y%C5%84skie\\_\(II\\_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp: 26.07.2017].

<sup>2</sup> T. Drozdek-Małolepsza, *Activity of the Gymnastic Society „Sokół” of Mazovia District in the light of „Przegląd Sokoli” (1921–1924)*, „Scientific Review of Physical Culture” 2013, vol. 3, no. 4, s. 244–258; też, *Przyczynek do dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” Dzielnicy Mazowieckiej (1906–1939)*, [w:] W. Cynarski, K. Obodyński, M. Mirkiewicz (red.), *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce w 135 rocznicę powstania*, Rzeszów 2004, s. 138–147; E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (red.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001; Z. Pawluczuk, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” okręgu lubelskiego w latach 1905–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2005, z. 6, s. 17–40.

<sup>3</sup> *Sprawozdanie Zarządu Związku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce za lata 1923–1925*, Warszawa 1926, s. 51–77.

<sup>4</sup> „Przegląd Sokoli” 1921, nr 8–9, s. 26.

Szkolnej, Policji Państwowej, Straży Ogniowej i stowarzyszeń społecznych”<sup>5</sup>. Następnie odbyła się msza św. W godzinach popołudniowych lublinianie urządzili na boisku sportowym (wojskowym) pokazy gimnastyczne, pod kierunkiem druhow: A. Radzikowskiego i W. Koziola<sup>6</sup>.

W dniu 23 marca 1924 r. odbył się w Warszawie Zjazd Wydziału Wychowania Fizycznego Dzielnicy Mazowieckiej, na którym był obecny naczelnik okręgu wołyńskiego (XI)<sup>7</sup>. Na początku 1924 r. okręg liczył 7 gniazd, spośród których 4 były czynne. W gniazdach realizowano aktywność fizyczną, m.in. organizowano sekcje kolarskie i wioślarskie. Zawody „Kościuszkowskie” przeprowadzono w grudniu 1923 r. Jak donosił „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” w numerze 7–8 z 1924 r., w okręgu wołyńskim aktywność fizyczną uprawiało 93 druhow, 51 druhen oraz 44 chłopców i 37 dziewcząt („dorost sokoli”)<sup>8</sup>. W 1924 r. odbyło się w Łucku Walne Zebranie Rady Okręgu Wołyńskiego<sup>9</sup>. Na obradach obecni byli członkowie zarządu okręgu wołyńskiego: Brodzki, Hencel, Kondratowicz, Mesner, Rachmankowska; delegaci z gniazda Łuck – Klimek, Sulewski, Zieliński i Żebrowski; z gniazda Równe – Lasocki, Paszkiewicz i Świszczowski; z gniazda Zdołbunów – Ziomek; z gniazda Kowel – Wójcik. W zebraniu uczestniczyli inni druhowie, m.in. Brodzka, Gaworowski, Lubieniecki, Platenik, Rybij, Sauter, Spisacki, Srokowski, Ślizewicz, Wolanowski, Zelenay, Zub, Zuliński. W zebraniu nie wzięli udziału przedstawiciele gniazd z Krzemieńca, Kwasiłowa i Sarn. Walne zebranie otworzył p.o. prezesa Sulewski. Celem zebrania był m.in. wybór nowego zarządu okręgu, w skład którego zostali powołani Zieliński (prezes), Lasocki (wiceprezes) oraz Kondratowicz, Lubieniecki, Rzeszowski, Sauter, Sulewski, Zelenay, Ziomek i Zub. Ponadto, delegaci podjęli decyzję o przeniesieniu siedziby okręgu z Łucka do Równego oraz o zorganizowaniu w 1924 r. zlotu okręgu wołyńskiego<sup>10</sup>.

Ważnym punktem walnego zebrania była dyskusja delegatów, w sprawie

zgłaszania się Towarzystw Gimnastycznych innych narodowości o przyjęcie ich do Związku Sokolego [...], zebranie postanowiło zawiadomić wszystkie Towarzystwa Gimnastyczne innych narodowości, które zgłosiły swoją chęć o przyjęcie ich do Związku, że mogą być przyjęci tylko pod warunkiem ścisłego zastosowania się do ogólnych statutów i regulaminów, ustalonych przez Władze Sokole<sup>11</sup>.

Według źródeł archiwalnych, w Kwasiłowie (powiat Równe) prowadziło działalność czeskie TG „Sokół”<sup>12</sup>. Gniazdo zostało założone w 1911 r. TG „So-

<sup>5</sup> Z. Pawluczuk, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”...*, s. 30–31.

<sup>6</sup> T. Drozdek-Małołepsza, *Activity of the Gymnastic Society „Sokół”...*, s. 246, 254.

<sup>7</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 7–8, s. 61–62.

<sup>8</sup> Tamże, s. 61.

<sup>9</sup> Tamże, s. 66–67.

<sup>10</sup> Tamże, s. 67.

<sup>11</sup> Tamże, s. 66.

<sup>12</sup> Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3845, с. 5.

kół” w Kwasiłowie obchodziło w 1931 r. jubileusz 20-lecia istnienia. Z tej okazji gratulacje na ręce zarządu gniazda w Kwasiłowie złożył prezes ZTG „Sokół” w Polsce – Adam Zamoyski<sup>13</sup>. Zarząd „Sokoła” w Kwasiłowie przygotował uroczystą akademię, z pokazem gimnastycznym druhen i druhow z gniazd: Kwasiłów, Mirogoszcz, Równe, Zdołbunów. Prezesem gniazda był Włodzimierz Swarowski, zaś sekretarzem W. Nagłowski.



**Fot. 1.** Sztandar czeskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Kwasiłowie (powiat Równe)

Źródło: Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3845, с. 11.

Sztandar czeskiego TG „Sokół” w Kwasiłowie został poświęcony w marcu 1933 r. Gwoździe pamiątkowe, m.in. od marszałka Józefa Piłsudskiego, zostały wbite przez starostę rówieńskiego Stanisława Bogusławskiego. Prezesem gniazda był W. Swarowski, a funkcję sekretarza pełnił Antoni Tomasz<sup>14</sup>. Czeskie TG

<sup>13</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1931, nr 3, s. 52.

<sup>14</sup> Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3845, с. 9, 14; „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1932, nr 9, s. 194–195. Redakcja Przewodnika Gimnastycznego „Sokół” błędnie podała, że miejscowość Kwasiłów leży w powiecie zdołbunowskim. Kwasiłów wchodził w skład gminy wiejskiej Równe, powiatu rówieńskiego. Ponadto, znajdujemy następującą informację: „W r.b., z powodu 20-lecia istnienia gniazda – macierzy w Kwasiłowie, gniazdo otrzymało sztandar. Na ojca chrzestnego zaproszono dh. prezesa Związku Adama Zamoyskiego, na matkę chrzestną – małżonkę ministra spraw zagranicznych Republiki Czeskiej, p. Beneszową. Na uroczystości odbytej dn. 5 czerwca r.b. dh. prezesa Związku, zajętego wówczas czynnościami przedwstępnyimi zlotu praskiego, reprezentował

„Sokół” w Kwasilowie należało do okręgu wołyńskiego, a jednocześnie do Związku Towarzystw Gimnastycznych (ZTG) „Sokół” w Polsce<sup>15</sup>.

Ze składkami członkowskimi na rzecz ZTG „Sokół” w Polsce zalegały za lata 1923–1924 następujące gniazda: Krzemieniec, Kwasilów, Łuck, Równe, Włodzimierz Wołyński i Zdołbunów<sup>16</sup>. Gniazda, szczególnie w mniejszych miejscowościach, były w trudnej sytuacji finansowej.

Przedstawiciel okręgu wołyńskiego „Sokoła” nie uczestniczył w posiedzeniu Zarządu Dzielnicy Mazowieckiej, w dniu 1 listopada 1924 r.<sup>17</sup> Jak czytamy na łamach „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»”,

stan liczebny Okręgu według dawniejszych raportów: druhow 367, druhen 129, młodzieży męskiej 30, młodzieży żeńskiej 23. Gniazd czynnych 5, w fazie organizacji 3<sup>18</sup>.

Zapewne liczebność członków TG „Sokół” okręgu wołyńskiego została zaniżona.



**Fot. 2.** Zarząd okręgu wołyńskiego TG „Sokół” (listopad 1928 r.)

Źródło: J.K. Pinowski, *Z ptakami przez życie. Autoportret ornitologa ekologa*, Warszawa [w druku]. Na zdjęciu m.in. ojciec Jana Krystyna Pinowskiego – Zdzisław Pinowski (właściciel sklepu Broń i Amunicja przy ul. Jagiellońskiej 95 w Łucku).

prezes dzielnicy małopolskiej, dh dr M. Wolańczyk”. Należy przypuszczać, iż w 1932 r. TG „Sokół” w Kwasilowie otrzymało sztandar, natomiast w 1933 r. nastąpiło jego poświęcenie.

<sup>15</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 12, s. 136.

<sup>16</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 9–10, s. 75.

<sup>17</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 12, s. 135–136.

<sup>18</sup> Tamże, s. 136.



Według stanu na dzień 31 grudnia 1925 r., okręg wołyński TG „Sokół” liczył 11 gniazd i 709 członków. W skład okręgu wchodziły następujące gniazda: Cumań, Dąbrowica (70 członków i 2 osoby dorostu sokolego), Korzec (48 członków i 10 osób dorostu sokolego), Kowel (232 członków i 34 osoby dorostu sokolego), Łuck (64 członków i 42 osoby dorostu sokolego), Ołyka (31 członków i 7 osób dorostu sokolego), Rożyszcze, Równe (204 członków i 40 osób dorostu sokolego), Sarny, Wólka Kotowska i Zdołbunów.

Z akcją promowania działalności sokolej wystąpiło Towarzystwo Opieki nad Kresami, którego działacze sfinansowali, w celach promocyjnych, 1000 egzemplarzy czasopisma „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” dla gniazd, według uznania Przewodnictwa ZTG w Polsce<sup>19</sup>.

Gniazda TG „Sokół” przesyłały sprawozdania (raporty statystyczne). Z gniazd okręgu wołyńskiego sprawozdania statystyczne za 1926 r. przesyłały Dąbrowica, Kowel, Równe, Sarny; przesłano też sprawozdanie roczne okręgu wołyńskiego<sup>20</sup>. Istotnym wydarzeniem w działalności gniazd kresowych była akceptacja przewodnictwa związku dla przyjęcia gniazd okręgu wołyńskiego do Dzielnicy Małopolskiej<sup>21</sup>. Zarząd Dzielnicy Małopolskiej podjął decyzję przyjęcia okręgu wołyńskiego w dniu 30 stycznia 1929 r., natomiast przewodnictwo związku tę decyzję zaaprobowało na posiedzeniu w dniu 5 lutego 1929 r.



**Fot. 3.** Uroczystość poświęcenia sztandaru TG „Sokół” w Kowlu (5 lipca 1925 r.)

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), sygn. 1-P-1093-1.

<sup>19</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1926, nr 7, s. 73.

<sup>20</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1927, nr 6, s. 69; 1927, nr 9, s. 104; 1927, nr 12, s. 148.

<sup>21</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1929, nr 4, s. 46.

TG „Sokół” w Łucku – wg „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»” – liczyło w 1924 r. 281 członków, co jest zapewne liczbą zawyżoną<sup>22</sup>. W zajęciach wychowania fizycznego i sportu brało udział regularnie około 20 osób (12 druhów i 8 druhen). W 1924 r. członkowie gniazda przeprowadzili 4 pokazy gimnastyczne. Na grudzień 1924 r. planowano przeprowadzenie egzaminu „sprawności cielesnej” (I stopnia). W gnieździe organizowano sekcje sportowe: kolarską, pływacką i wioślarską. W celu realizacji zajęć wychowania fizycznego i sportu, gniazdo wynajmowało salę sportową. Posiadało własne przyrządy sportowe. W omawianym roku członkowie gniazda zamierzali wziąć udział w Zlocie Kresowym w Wilnie (8–9 czerwca 1924 r.). Naczelnikiem gniazda w Łucku był Kondratowicz. Składki członkowskie w Łucku były wpłacane przez Sokołów nieregularnie. 8 marca 1931 r. w Łucku odbyła się uroczystość poświęcenia świetlicy gniazda Łuck<sup>23</sup>. Aktu poświęcenia dokonał kapelan „Sokoła” – ks. Spisacki. „Sokół” w Łucku wynajmował salę do ćwiczeń w dawnym gmachu Gimnazjum Państwowego.



**Fot. 4.** Otwarcie stadionu TG „Sokół” w Łucku. Grupa członków TG „Sokół” z Czechosłowacji, biorąca udział w uroczystości otwarcia stadionu podczas marszu (okres międzywojenny)

Źródło: NAC, sygn. 1-P-1118.

W lutym 1922 r., na spotkaniu druhów lubelskich w Łucku, jak pisze Z. Pawluczuk, odbyła się uroczystość przekazania tamtejszym sokołom sztandaru Towarzystwa Gimnastycznego z Bochum-Riemke (Westfalia)<sup>24</sup>. Na jednej ze

<sup>22</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 7–8, s. 66.

<sup>23</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1931, nr 4, s. 69.

<sup>24</sup> Z. Pawluczuk, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” ...*, s. 31.

stron sztandaru, na tle kremowym wszywany był obraz Matki Boskiej Częstochowskiej

otoczony fantazją w kolorach złotym, czerwonym i blado-czerwonym oraz złotym napisem „Pod Twoją Obronę uciekamy się”, w rogach upiększenia haftowane również w kolorach czerwonym i blado-czerwonym. Druga strona – na tle czerwonym biały sokół, trzymający w szponach dwa ciężarki wyszyte srebrem; sokół otoczony napisem „Tow. Gim. SOKÓŁ w Bochum-Riemke zał. 3.5.1908 r. CZOLEM” – w rogach sztandaru fantazyjne upiększenie, haftowane kolorem kremowym, przetykane srebrem<sup>25</sup>.

Do założenia TG „Sokół” w Kowlu przyczynili się członkowie gniazd z Lublina i Łucka. Z. Pawluczuk pisze:

Na otwarcie działalności sokolskiej 19 marca 1922 r. przybyła drużyna z Łucka z prezesem Jaworowskim oraz delegacja okręgu lubelskiego z naczelnikiem Łysakowskim na czele. Gości powitali: drużyna sokolska z prezeską Różańską (żona prezydenta miasta) na czele oraz członkowie komitetu organizacyjnego: starosta Jeleńkowski, Zawiszyna z Koła Polek, płk Borowski z Polskiej Macierzy Szkolnej, komendant Zawada z Ochotniczej Straży Ogniowej, dr Wasilewski ze Związku Lekarzy i ks. infułat Sznarbachowski. Na zakończenie uroczystości odbyły się popisy nowo utworzonej drużyny sokolej<sup>26</sup>.



**Fot. 5.** Uroczystość poświęcenia sztandaru TG „Sokół” w Kowlu (5 lipca 1925 r.)

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), sygn. 1-P-1093-2.

TG „Sokół” w Kowlu w 1924 r. było dość przeciętnie pracującym gniazdem<sup>27</sup>. Członkowie nie podejmowali aktywności fizycznej, nie posiadali obiek-

<sup>25</sup> Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3657, с. 13.

<sup>26</sup> Z. Pawluczuk, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”*..., s. 31.

<sup>27</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 7–8, s. 66.



tów sportowych, a zarząd gniazda nie funkcjonował na przyzwoitym poziomie. Z inicjatywy gniazda odbyła się zabawa taneczna w noc sylwestrową z 1923 na 1924 r. Naczelnikiem gniazda w Kowlu był Wójcik. Warto podkreślić, iż „Sokół” w Kowlu liczył 60 członków. Gniazdo posiadało sztandar, ufundowany w 1925 r. Decyzją z dnia 29 października 1936 r. wojewoda wołyński H. Józewski udzielił „pozwolenia Towarzystwu Gimnastycznemu «Sokół» na ustanowienie i używanie sztandaru przy uroczystościach określonych w regulaminie Towarzystwa”<sup>28</sup>. Sztandar posiadał wymiary 112 × 96 cm. Jedna strona była koloru białego – znajdowały się na niej wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej oraz herb miasta Kowla, druga strona zaś koloru amarantowego – z sokołem w locie.

Dobrze funkcjonującym gniazdem było TG „Sokół” w Równem<sup>29</sup>. Gniazdo zostało założone w 1921 r., liczyło wówczas 28 członków<sup>30</sup>. W 1924 r. prezesem towarzystwa, które zrzeszało wówczas 230 członków, był Świszczowski, natomiast naczelnikiem Sauter. Gniazdo posiadało dość dobrą infrastrukturę sportową, m.in.: salę gimnastyczną z przyrządami, boisko sportowe, boisko do krykieta. Działacze towarzystwa organizowali i przygotowywali kort tenisowy (1924 r.). W marcu 1925 r. Sokoli przystąpili do budowy strzelnicy. Należy zaznaczyć, że w sekcjach sportowych działała dość duża liczba członków – 46 mężczyzn i 18 kobiet<sup>31</sup>. Sukcesy na arenie lokalnej odnosiła sekcja lekkoatletyki (wyróżniały się w niej kobiety) – lekkoatleci wywalczyli m.in. nagrodę miasta Równe. Sekcja kolarska liczyła 16 członków. Dość dużą aktywność przejawiała drużyna żeńska, którą kierowała Oczepowska.

W ramach gniazda w Równem prowadzono także chór oraz sekcję teatralną. Sekcja teatralna dała w 1924 r. 15 przedstawień. Drużyna męska „Sokoła” przeprowadzała ćwiczenia przysposobienia wojskowego. Z inicjatywy członków towarzystwa zorganizowano Święto Przysposobienia Wojskowego<sup>32</sup>. W strzelectwie wśród Sokolów wyróżniał się H. Chrzanowski. Roczny obrót finansowy gniazda wyniósł w 1924 r. 7468 zł i 34 gr.<sup>33</sup> W gnieździe wzrosła liczba członków umundurowanych, która na początku 1926 r. wynosiła 42<sup>34</sup>. Na polu umundurowania duże znaczenie miała działalność druha Rychtera. W 1925 r. TG „Sokół” w Równem po raz pierwszy brało udział w zlotach pozamiejscowych, m.in. w Kowlu i w Warszawie (w sierpniu 1925 r. w Zlocie Dzielnicy Mazowieckiej). Gniazdo współpracowało z miejscowymi jednostkami wojskowymi, które, oprócz władz szkolnych, udzielały pomocy „Sokołowi”.

<sup>28</sup> Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3657, с. 4.

<sup>29</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 7–8, s. 66.

<sup>30</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1925, nr 2, s. 42.

<sup>31</sup> Tamże.

<sup>32</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1926, nr 11, s. 130.

<sup>33</sup> Tamże.

<sup>34</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1926, nr 11, s. 130.

„Sokół” w Zdołbunowie liczył 55 członków, spośród których 25 druhów i 20 druhen uczęszczało na zajęcia z zakresu aktywności fizycznej<sup>35</sup>. Gniazdo nie posiadało sali sportowej, jak również przyrządów gimnastycznych. Naczelnikiem gniazda w Zdołbunowie był Ziomek. W dniu 28 kwietnia 1924 r. miała odbyć się w Zdołbunowie uroczystość poświęcenia sztandaru sokolego. W trakcie uroczystości Sokoli z Łucka mieli przygotować pokaz gimnastyczny, natomiast członkowie „Sokoła” w Równem – widowisko teatralne.

Gniazdo w Korcu zostało utworzone w 1925 r.<sup>36</sup>, a działania organizacyjne podjęto w końcu 1924 r.<sup>37</sup> W dniu 15 października 1924 r. odbyło się w Korcu zebranie komitetu organizacyjnego powołania gniazda. Dopiero w dniu 2 stycznia 1925 r. odbyło się walne zebranie, na którym został wybrany zarząd „Sokoła” w Korcu, w skład którego weszli: Bronisław Włodarski (prezes), Jan Kleszno (zastępca prezesa), Władysław Karpowicz (skarbnik), W. Korsak (sekretarz), Antoni Wiącek (naczelnik), Franciszek Wójcik (zastępca naczelnika). Siedziba Towarzystwa mieściła się w wynajętym pomieszczeniu druha Gorzyckiego. Z inicjatywy zarządu gniazda zorganizowano zabawy dochodowe, aby pozyskać fundusze na zakup sprzętu gimnastycznego. Zostały zakupione m.in. drążek, poręczce, odskocznie i materace. Na zajęcia z gimnastyki uczęszczało 15 osób, natomiast w maju 1926 r. utworzono zespół piłki nożnej, składający się z 20 osób. W porze letniej zorganizowano ćwiczenia dla dzieci i młodzieży szkolnej.

Inauguracja działalności gniazda w Rożyszczach nastąpiła w dniu 5 kwietnia 1925 r.<sup>38</sup> Na uroczystość przybyli Sokoli z Łucka, z prezesem Janem Suszyńskim. Odbyła się msza święta, wysłuchano też przemówień, które wygłosili J. Suszyński i Włodzimierz Deutscher – organizator „Sokoła w Rożyszczach, miały miejsce pokazy gimnastyczne druhen i druhów z Łucka. Obok W. Deutschera, drugim organizatorem gniazda był Aleksander Zapolski. Do gniazda w Rożyszczach przystąpiło 60 osób.

Kolejnym gniazdem, które zostało powołane w 1925 r., była Ołyka. W dniu 1 września 1925 r. przewodnictwo ZTG „Sokół” w Polsce w drodze uchwały przydzieliło je do okręgu wołyńskiego<sup>39</sup>. Następnym gniazdem, które uchwałą Przewodnictwa ZTG „Sokół”, z dnia 29 września 1925 r., przydzielono do Dzielnicy Mazowieckiej i okręgu wołyńskiego, była Dąbrowica<sup>40</sup>. Miejscowość leżała w powiecie sarneńskim, w województwie poleskim. Gniazdo „Sokoła” w Wólce Kotowskiej otrzymało przydział do okręgu wołyńskiego – uchwałą

<sup>35</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 7–8, s. 66.

<sup>36</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1925, nr 2, s. 37; 1925, nr 4, s. 69. Uchwałą z dnia 7 kwietnia 1925 r. Przewodnictwa ZTG „Sokół” w Polsce gniazdo w Korcu zostało przydzielone do okręgu wołyńskiego.

<sup>37</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1926, nr 13, s. 154–155.

<sup>38</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1925, nr 5–6, s. 120.

<sup>39</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1925, nr 9–10, s. 174.

<sup>40</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1925, nr 11, s. 198.

Przewodnictwa ZTG z dnia 2 marca 1926 r.<sup>41</sup> W 1926 r. zostało założone gniazdo w Moniewicach, z „przydziałem do Okręgu Wołyńskiego”<sup>42</sup>. Gniazdo „Sokoła” w Sarnach posiadało sztandar ufundowany w 1923 r. Podobnie, jak inne gniazda w województwie wołyńskim, m. in. w Kowlu, w 1936 r. otrzymało „pozwolenie na ustanowienie i używanie sztandaru przy uroczystościach określonych w regulaminie Towarzystwa”<sup>43</sup>.

Ważnym elementem w działalności sokolej były zloty. Pierwszy zlot Dzielnicy Mazowieckiej odbył się w dniach 4–5 czerwca 1922 r. w Lublinie<sup>44</sup>. W zlocie wzięło udział 2500 sokołów i sokolic ze wszystkich okręgów Dzielnicy Mazowieckiej. W trakcie zlotu odbyły się m.in. poświęcenie sztandaru gniazd w Lublinie i w Łucku, uroczysta akademii, pokazy i zawody sportowe.

Zlot TG „Sokół” okręgu wołyńskiego odbył się w Równem w dniach 7–8 września 1924 r.<sup>45</sup> Oprócz gniazd z Wołynia, w zlocie uczestniczyły gniazda z Osowca, Skarżyska, Radomia i Warszawy. Mszę polową odprawił ks. prałat Szarnbachowski z Kowla. Ważnymi elementami zlotu były pokazy gimnastyczne oraz zawody sportowe. Pokaz gimnastyczny był zrealizowany przez gniazda wołyńskie – zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn. Sokoli współzawodniczyli w gimnastyce i lekkoatletyce. W zawodach kobiecych (ćwiczenia na równoważni, skok wzwyż, bieg na dystansie 60 m) zwyciężyła Janina Zelenay, wyprzedzając Brodzką oraz Jadwigę Brzezińską (wszystkie z Łucka). W zawodach mężczyzn (w rywalizacji w gimnastyce) wyróżnili się Jerzy Brodzki, Antoni Dobrzyński, Stanisław Iwanowski, Wiktor Nagałko, Mikołaj Srokowski (wszyscy Łuck) oraz Michał Mordwinow (Kowel). W zawodach lekkoatletycznych (pchnięcie kulą, skok w dal, rzut dyskiem) najlepsi okazali się J. Brodzki, M. Srokowski (Łuck), Jerzy Szarewicz, Wyganowski (Równem). W trakcie zlotu przeprowadzono wzorową lekcję ćwiczeń cielesnych Nielsa Bukha, przygotowaną przez gniazdo Łuck. Z zaplanowanych imprez w zakresie współzawodnictwa sportowego nie odbył się mecz piłki nożnej o mistrzostwo klasy B Lubelskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej (LOZPN), pomiędzy drużynami TG „Sokół” Równem a Wojskowym Klubem Sportowym (WKS) Dubno. Zespół z Dubna nie przyjechał na zawody. Staraniem sekcji teatralnej „Sokoła” w Równem, pod kierunkiem druha Wolanowskiego, odbyło się przedstawienie teatralne dla wszystkich uczestników zlotu.

Kolejny zlot okręgu wołyńskiego odbył się w Równem w dniu 1 maja 1925 r.<sup>46</sup> W trakcie zlotu poświęcono sztandar TG „Sokół” w Równem. Przeprowa-

<sup>41</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1926, nr 7, s. 73.

<sup>42</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1926, nr 21, s. 237.

<sup>43</sup> Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3657, с. 19.

<sup>44</sup> „Przegląd Sokoli” 1922, nr 6, s. 93.

<sup>45</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 9–10, s. 94–95.

<sup>46</sup> „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1925, nr 2, s. 37; 1925, nr 7–8, s. 145.

dzono pokazy gimnastyczne oraz zawody okręgowe, które stały na przeciętnym poziomie.

W działalności sportowej do najlepszych należała sekcja piłki nożnej TG „Sokół” w Równem, osiągająca sukcesy na szczeblu współzawodnictwa lokalnego i regionalnego. W 1924 r. drużyna piłki nożnej rozegrała 33 mecze, spośród których wygrała 28. Kierował nią wówczas Matlak. W pierwszych latach działalności piłkarze „Sokoła” rozgrywali mecze na swoim boisku, w pobliżu pałacu Lubomirskich. W meczach towarzyskich, w lipcu 1924 r. w Równem Sokoli dwukrotnie pokonali piłkarzy Sparty Wilno (1:0; 4:0)<sup>47</sup>. W tym samym roku odbył się mecz pomiędzy drużynami Równego i Lublina. W reprezentacji miasta Równe wystąpili piłkarze drużyn klubowych: WKS Hallerczyk, ŻKS Hasmonia i TG „Sokół”. Drużyna Równego zwyciężyła (4:2), a bramki zdobyli dwaj piłkarze „Sokoła” – Matlak i Józef Szewczyk<sup>48</sup>. Dobry rezultat w meczu towarzyskim osiągnął zespół „Sokoła”, remisując 2 sierpnia 1929 r. z Ukrainą Lwów (1:1)<sup>49</sup>.

W 1926 r. piłkarze „Sokoła” zadebiutowali w rozgrywkach ligowych klasy B (grupa kresowa) Lubelskiego OZPN, zajmując I miejsce. W meczu decydującym o awansie do klasy A dwukrotnie pokonali mistrza klasy B (grupy lubelskiej), drużynę Lewartu Lubartów (9:2, 8:1)<sup>50</sup>. W zespole „Sokoła” Równe występowali Jan Pliskiewicz (bramkarz), Rachmaninow, Eugeniusz Chrzanowski (obrońcy), Anatol Prozorow, Leon Grądzki, Józef Polikowski, Hordij Filipowicz (pomocnicy), Czesław Miaskowski, Michalski, Józef Szewczyk, Bolesław Bąk, Jerzy Szarewicz, Walczyk, Kazur, Ambroziewicz (napastnicy). W kolejnych latach piłkarze „Sokoła” występowali w klasie A. W 1930 r. z funkcji kierownika drużyny ustąpił Ernest Fiala<sup>51</sup>.

Największy sukces piłkarze „Sokoła” osiągnęli w 1930 r., zajmując I miejsce w rozgrywkach klasy A i zdobywając tytuł najlepszej drużyny na Wołyniu<sup>52</sup>. Oprócz „Sokoła” w klasie A występowały zespoły: WKS Hallerczyk Równe, WKS Dubno, WKS Kowel, ŻKS Hasmonia Kowel i ŻKS Hasmonia Równe. Dzięki zwycięstwu w mistrzostwach Wołynia piłkarze TG „Sokół” brali udział w rozgrywkach międzyokręgowych o awans do ligi państwowej. Sokoli okazali się drużyna słabszą od zespołów Lechii Lwów i WKS Unii Lublin. Mistrzowską drużynę gniazda tworzyli Tomasz Barcikowski, Kuźmin, Anatol Białousow, E. Chrzanowski, A. Prozorow, Zygmunt Wnukowski, Witalij Winogradow,

<sup>47</sup> S. Hrudniak, *Rok 1924: WKS Kowel jednym z liderów klasy A*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 13, s. 13.

<sup>48</sup> Tenże, *Lata 1925–1926: pierwsze osiągnięcia Sokola*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 14, s. 13. Józef Szewczyk był byłym piłkarzem Wisły Kraków.

<sup>49</sup> Tenże, *Rok 1929: skandaliczne wołyńskie mistrzostwa*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 18, s. 13.

<sup>50</sup> Tenże, *Lata 1925–1926...*, s. 13.

<sup>51</sup> Ernest Fiala był Czechem. Po 1930 r. powrócił do Czech.

<sup>52</sup> S. Hrudniak, *Rok 1930: najwyższy wzlot „Sokoła”*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 19, s. 13.



J. Szarewicz, J. Polikowski, H. Filipowicz, Bolesław Walek, J. Szewczyk i Melnikow<sup>53</sup>. We współzawodnictwie o awans do ligi państwowej nie wziął udziału J. Szewczyk. Przed rozgrywkami doznał kontuzji – w jednym z meczów towarzyskich złamał nogę. W kolejnym sezonie występów w klasie A (w rozgrywkach Wołyńskiego OZPN) piłkarze TG „Sokół” Równe zajęli III miejsce<sup>54</sup>. Warto jednak zwrócić uwagę, iż z podstawowego składu odeszło 5 piłkarzy – do WKS Równe: A. Białousow, A. Prozorow i J. Polikowski; do Policyjnego Klubu Sportowego (PKS) Równe: Kuźmin (bramkarz) i H. Filipowicz. W sezonie 1932 r. drużyna TG „Sokół” zajęła VI miejsce, wyprzedzając w tabeli tylko zespoły ŻKS Hasmonia Kowel i WKS Dubno<sup>55</sup>. W artykule S. Hrudniaka w sposób następujący określono grę i poziom sportowy piłkarzy „Sokoła”:

Najradośniejsza drużyna okręgu. Wygrywali i przegrywali z humorem. Najlepsza kondycja fizyczna. Drużyna pracowita i osiągająca czasem nieoczekiwane wyniki [...]. Słabo sytuowana finansowo. Najlepszym w drużynie i w okręgu jest lewy napastnik Walek, dobrzy są także obrońcy i bramkarz<sup>56</sup>.

Okazało się, że sezon 1932 r. był ostatnim w ligowym wydaniu na poziomie rozgrywek klasy A Wołyńskiego OZPN. Drużynę „Sokoła” Równe we współzawodnictwie klasy A zastąpił zespół Wołyńskiego KS Pogoń Równe<sup>57</sup>. Sekcja piłki nożnej gniazda w Równem zaprzestała działalności. Warto podkreślić, iż członkowie TG „Sokół” w Równem byli działaczami piłkarskimi – Józef Szewczyk sprawował funkcję kapitana związkowego Wołyńskiego OZPN, natomiast inż. Witold Gorowic był prezesem Wołyńskiego Autonomicznego Podokręgu Piłki Nożnej.

## Zakończenie

Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” okręgu wołyńskiego prowadziło działalność w latach 1922–1939. Początkowo wchodziło w skład Dzielnic Mazowieckiej, natomiast od 1929 r. w skład Dzielnic Małopolskiej. W skład okręgu wołyńskiego wchodziły następujące gniazda: Cumań, Dąbrowica, Korzec, Kowel, Krzemieniec, Kwasilów, Łuck, Ołyka, Równe, Rożyszcze, Sarny, Włodzimierz Wołyński, Wólka Kotowska i Zdobunów. „Sokół” rozwijał się zarówno w środowisku miejskim, jak również w środowisku wiejskim.

<sup>53</sup> Tamże.

<sup>54</sup> S. Hrudniak, *Rok 1931: utworzono Wołyński Okręgowy Związek Piłki Nożnej*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 20, s. 13.

<sup>55</sup> Tenże, *Rok 1932: rówieńska Hasmonia znowu mistrzem*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 21, s. 13.

<sup>56</sup> Tamże.

<sup>57</sup> S. Hrudniak, *Rok 1933: ostatni sukces rówieńskiej Hasmonii*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 22, s. 13.

Gniazda TG „Sokół” prowadziły aktywną działalność na polu wychowania fizycznego, sportu, przysposobienia wojskowego, turystyki, działalności kulturalno-oświatowej i wychowawczej. Brały udział w zlotach sokolich o charakterze lokalnym i ogólnopolskim. Wniosły istotny wkład w rozwój polskiej kultury fizycznej na Wołyniu. Celem naczelnym w zakresie aktywności fizycznej był wszechstronny rozwój członków, niektóre gniazda odnosiły sukcesy w działalności sportowej. Przykładem może być drużyna piłki nożnej TG „Sokół” w Równem, która na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX w. należała do najlepszych na Wołyniu. Oprócz piłki nożnej, w „Sokole” rozwijano m.in. gimnastykę, kolarstwo, lekkoatletykę, strzelectwo i sporty wodne.

## Bibliografia

### A. Źródła

#### I. Źródła archiwalne

Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства.

#### II. Źródła drukowane

*Sprawozdanie Zarządu Związku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce za lata 1923–1925*, Warszawa 1926.

#### III. Prasa

„Monitor Wołyński” (Łuck) 2017.

„Przegląd Sokoli” (Warszawa) 1921–1924.

„Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” (Warszawa) 1924–1939.

#### IV. Źródła internetowe

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo\\_wo%C5%82y%C5%84skie\\_\(II\\_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp: 26.07.2017].

### B. Literatura

Drozdek-Małolepsza T., *Activity of the Gymnastic Society „Sokół” of Mazovia District in the light of „Przegląd Sokoli” (1921–1924)*, „Scientific Review of Physical Culture” 2013, vol. 3, no. 4, p. 244–258.

Drozdek-Małolepsza T., *Działalność Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w świetle „Przeglądu Sokolego” (1921–1924)*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Gorzów Wlkp. 2002, s. 139–147.

Drozdek-Małolepsza T., *Przyczynek do dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” Dzielnicy Mazowieckiej (1906–1939)*, [w:] W. Cynarski, K. Obo-

- dyński, M. Mirkiewicz (red.), *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce w 135 rocznicę powstania*, Rzeszów 2004, s. 138–147.
- Drozdek-Małołepsza T., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” Dzielnicy Mazowieckiej w latach 1919–1939*, [w:] R. Wasztyl (red.), *Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe” nr 85 Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, Kraków 2002, s. 257–266.
- Małołepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 – zarys problematyki*, [w:] R. Urban, L. Nowak, J. Eider (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 12 (1): *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce do 1945 r.*, Gorzów Wlkp. 2016, s. 331–346.
- Małołepszy E., Drozdek-Małołepsza T., *Activity of Gymnastic Associations „Sokół” at North-East Borderlands of the Second Republic of Poland. Historical outline*, „Scientific Review of Physical Culture” 2013, 3(4), s. 223–243.
- Małołepszy E., Drozdek-Małołepsza T., Bakota D., *Piłka nożna w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Zarys dziejów*, „Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu” 2017, nr 59, s. 73–81.
- Małołepszy E., Drozdek-Małołepsza T., Bakota D., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Zarys dziejów*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 4, s. 11–26, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.35>.
- Małołepszy E., Drozdek-Małołepsza T., Bakota D., Tsos A., *Sport in Volyn in the years 1921–1939. Outline history*, „Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві”: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк 2017, №3 (39), s. 73–81; <https://doi.org/10.29038/2220-7481-2017-03-73-81>.
- Małołepszy E., Drozdek-Małołepsza T., Bakota D., Tsos A., *Wychowanie fizyczne i sport w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 3, s. 69–84, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.27>.
- Małołepszy E., Pawluczuk Z. (red.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001.
- Pawluczuk Z., *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” okręgu lubelskiego w latach 1905–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2005, z. 6, s. 17–40.
- Pinowski J.K., *Z ptakami przez życie. Autoportret ornitologa ekologa*, Warszawa [w druku].

## **History of the Gymnastic Society “Sokół” [Falcon] of the Volhynian district (1922–1939)**

### **Abstract**

The Gymnastic Society “Sokół” [“Falcon”] from the Volhynian district conducted its activity in the years 1922–1939. Initially it was a part of the Masovia District, and since 1929, the District of Lesser Poland. “Falcon” developed both in urban and rural communities.

The nests of GS “Falcon” were active in the field of physical education, sport, military training, tourism, culture and education. They participated in Falcon rallies at local and national levels. Their contribution to the development of Polish physical culture in Volyn was significant. The principal aim within the scope of physical activity was comprehensive development of its members. In “Falcon” gymnastics, cycling, track and field events, archery and water sports were developed among others.

**Keywords:** Gymnastic Society “Sokół” [“Falcon”], physical education, sport, interwar period, Volyn.